особистості та етносу залежить від сукупності певних морально-етичних цінностей, суспільних умов та чинників. Представлені нами слівні оцінки цих цінностей свідчать про те, що буковинці-гуцули у творах Юрія Федьковича відзначались високим морально-етичним потенціалом, цікавим внутрішнім світом, оригінальним кругозором та світосприйняттям.

З погляду змісту мовної картини світу морально-етичний аспект життя буковинців-гуцулів є надзвичайно цікавим, адже саме він якнайширше розкриває нам усю глибину їхнього індивідуального внутрішнього світу. Для філологічної науки це має велике значення, адже проведений аналіз мови одного з кращих представників української культури XIX століття засвідчує невичерпні ресурси мови для оцінки морально-етичних аспектів життя і співжиття людей.

Список використаних джерел

1. Кайндль Р. Ф. Гуцули : їх життя, звичаї та народні перекази. / Р. Ф. Кайндль. – Чернівці : Молодий буковинець, 2000. – 208 с.
2. Кульчицький О. Світовідчуття українця / О. Кульчицький // Українська душа. – К. : Фенікс, 1992. – С. 48"65.
3. Федькович Ю. Твори : у 2-х т. / Юрій Федькович. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 1. – 462 с.
4. Федькович Ю. Твори : у 2-х т. / Юрій Федькович. – К. : Дніпро, 1984. – Т. 2. – 426 с.
5. Юрій М. Ф. Етика : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / Юрій М. Ф. – К. : Дакор, 2006. – 320 с.

Анотація. *У статті проаналізовано мовні засоби вираження морально-етичного аспекту мовної картини світу буковинця-гуцула. Матеріалом дослідження є мова творів Ю. Федьковича та етнографічна праця Р. Кайндля "Гуцули". Виявлено, що Федькович як письменник ідеалізує своїх героїв, а Кайндль як науковець натуралізує їх. Морально-етичний аспект життя цієї етнічної групи українців розкриває індивідуальний внутрішній світ гуцулів, культуру їхнього мислення, їхні моральні цінності та переконання.*

Ключові слова: *гуцули, морально-етичні, духовні цінності, мовні засоби, етнопсихологія.*

Summary. *The article analyses the language means of expression moral-ethical aspect of the language world map of bukovynets-hutsul. The material of the research is Yurii Fedkovych text language and an ethnographic work by H. Kaindl' "Hitsuly". It is revealed that Fedkovych as a writer idealizes his heros, and Kaindl' as a scientist naturalizes them. The moral-ethical aspect of life of this ethnic group of Ukrainians reveals hutsuls' individual inner world, the culture of their thinking, their moral values and believes.*

Key worlds: *hutsuly, moral-ethical spirit values, language means, ethno-psychology.*

УДК 811.161.2'373.611

Беркещук І.С.

ВЕРБАТИВИ, МОТИВОВАНІ НАЗВАМИ ЗНАРЯДЬ ПРАЦІ, ТА СПОСОБИ Й ЗАСОБИ ЇХ ТВОРЕННЯ

Лексика на позначення знарядь праці становить численну лексико-стемантичну групу (ЛСГ) в сучасній українській літературній мові. Група аналізованих лексем є дуже давнього походження, своїм зародженням вона сягає в глибоку давнину. Протягом багатьох століть лексика на позначення знарядь праці формувалась та збагачувалась. Висока культура обробітку ґрунту, а також важливість його в економічному житті народу відповідали й багатій лексиці, зокрема словам на позначення сільськогосподарських знарядь праці. Саме тому є численними лексеми на позначення сільськогосподарських знарядь.

Засвідчено чимало лексем, які описують рибальські, бондарські, теслярські знаряддя, адже головними заняттями наших предків були хліборобство, скотарство, ловецтво, бджолярство, рибальство.

Завдяки давності свого походження та важливості в суспільній виробничій діяльності ЛСГ "назви знарядь праці" є однією із найбільш численних в українській мові. Незважаючи на це, аналізована тематична група і далі збагачується новими лексемами, зокрема термінами та словами загальновживаної мови.

Найменування знарядь праці кваліфікують як структури із предметно-ідентифікаційним типом семантики і зараховують до іменників із значенням артефакта (від лат. *arte factum* – штучно зроблене) [13,173], тому що вони називають конкретні предмети, створені людиною для виконання будь-яких дій. Дослідники наголошують на тому, що найменування знарядь праці мають соціальний характер, оскільки вони з'являються і функціонують тільки в соціумі [2; 3 ; 5; 13].

Знаряддя праці – найголовніший елемент засобів праці, який включає машини, верстати, прилади, двигуни, інструменти тощо, які людина використовує в процесі виробництва для перетворення предметів праці на засоби виробничого чи особистого споживання; це "пристосування, прилад, механізм та ін., за допомогою якого виконується певна дія; інструмент"[7,376].

До дослідження різноманітних аспектів семантики й словотвору назв знарядь праці звертались В.О.Балог [1], З.Валюх [2], О.М.Осередько [5], О.М.Пазяк [6], Н.В.Сніжко [8;9], І.П.Чепіга [12] та ін. Вивченням багатьох аспектів назв знарядь праці в російському мовознавстві займались Е.В.Карпінська [3], Є.А.Макухіна [4], І.Ташпулатова [10], Н.А.Тубол [11].

У переважній більшості вітчизняних досліджень вказується, що вивчення класу лексем на позначення знарядь праці пов'язане з особливим статусом цих слів. Певна частина з них належить до розряду галузевої лексики та набуває кваліфікації слів-термінів [3; 6; 8; 9]. Так, В.Балог [1], яка дослідила галузеву лексику з погляду її подачі у Словнику української мови, інтерпретує назви знарядь праці як функціонально особливий клас лексем. Аналіз галузевої лексики, засвідченої у СУМі, було здійснено нею за тематичним та стилістичним критеріями, на основі яких автору вдалося розмежувати всю галузеву лексику за групами та встановити співвідношення між ними. Крім того, аналіз типів тлумачень термінологічних слів та системи їх стилістичного ремаркування у Словнику дав змогу розробити певні пропозиції, урахування яких при перевиданні наявних або укладанні нових лексикографічних праць зможуть поліпшити їх якість.

Проаналізувавши стан лінгвістичного вивчення лексико-семантичних груп на позначення знарядь праці у вітчизняній лінгвістиці, зазначимо, що аналізована лексика є цікавим і різноплановим матеріалом як у діахронічному плані, так і в синхронічному.

Останнім часом актуальними є дослідження словотворчого потенціалу різних тематичних груп лексем. Основоцентричні розвідки деривaційної спроможності іменників передбачають виокремлення досліджуваних твірних із субстантивного простору, інвентаризацію їх, встановлення кількісного складу й внутрішньо групове структурування та характеристику семантико-граматичних особливостей, важливих з погляду їх впливу на словотворення.

Мета дослідження – проаналізувати структуру вербального блоку словотвірних парадигм назв знарядь праці, способи й засоби їх творення.

Відповідно до поставленої мети визначаються конкретні **завдання**:

- інвентаризувати твірні іменники – назви знарядь праці у сучасній українській мові;
- виявити вербативи, утворені від іменників на позначення знарядь праці, та проаналізувати їх семантико-словотвірну структуру;
- дослідити словотворчу спроможність аналізованих твірних, способи та засоби реалізації словотвірних значень зазначених десубстантивів.

Дієслова, що утворені від назв знарядь праці, характеризуються високою продуктивністю. Їм властиве загальне словотвірне значення (СЗ) "діяти за допомогою того, що названо твірним".

Більша частина дієслів вказує на дію, яку виконують за допомогою певних знарядь праці, тобто на функцію цього знаряддя праці. Дієслів із таким СЗ є 40. Максимальна глибина семантичної позиції "діяти за допомогою того, що названо твірним" сягає 2 дериватів від 9 іменників *борона* (*боронити*, *боронувати*), *борозник* (*борознити*, *борознувати*), *бур* (*бурити*, *буравити*), *зенкер* (*зенкерувати*, *зенкувати*), *плуг* (*плужити*, *плуганити*), *сапа* (*сапати*, *сапувати*), *свердло* (*свердлити*, *свердлувати*), *фреза* (*фрезерувати*, *фрезувати*), *шабер* (*шабрити*, *шабрувати*).

Від решти іменників утворено по одному деривату – вербативу. Так, від твірних *батіг*, *бич*, *букер*, *весло*, *гембель*, *кайло*, *компостер*, *коса*, *культиватор*, *лопата*, *мантачка*, *маркер*, *мікшер*, *мотика*, *кирка*, *пилосос*, *рало*, *решето*, *трал*, *швабра*, *шліхтик* утворюються деривати: *батожити*, *бичувати*[1], *букерувати*, *веслувати*, *гемблювати* (*гембелювати*), *кайлувати*, *компостерувати*, *косити*, *культивувати*, *лопатити*, *мантачити*, *маркірувати*, *мікшувати*, *мотичити*, *окирковувати*, *пилососити*, *ралити*, *решетувати*, *тралити*, *швабрити*, *шліхтувати*.

На нашу думку, утворення чималої кількості дериватів пов'язане з тим, що у зв'язку із розвитком виробництва та збільшенням знарядь праці відповідно збільшуються твірні лексеми – назви нових знарядь, а одночасно від цих твірних продукуються вербативи. Тому кількість відсубстантивних дієслівних утворень постійно зростає і зростатиме.

Характерною особливістю утворення вербативів від іменників є те, що в чималої кількості із них формується метафоричне значення через зіставлення з певними діями чи формою предметів, які названі мотивувальним твірним [2,206-207].

Для деривата *бичувати*[1], крім основного значення, рідковживаного, властиве переносне: гостро викривати, засуджувати, картати (*... конкуренція як мотивуючий чинник створюватиме слушні можливості для далекоглядних осіб й* ***бичуватиме*** *нехлюїв та невігласів* (Вісник НАН України)).

Вербатив *косити* набуває такого метафоричного значення –"позбавляти життя; нищити; вбивати": *А він [козак] каже: – Й тобі, стерво, вбить мене несила. Оддав смерті свою косу, а вона й* ***скосила*** (Л.Костенко).

У деривата *плуганити(ся)*, який вживається в діалектному мовленні, спостерігається розвиток переносно-метонімічного значення: "повільно, мляво пересуватися (йти, їхати)", так повільно, неначе орати плугом, або йти за ним (*Від гаража, сховавшись за кузов вантажної автомашини, безсило зирив [Степан], як листоноша* ***плуганилася*** *через міст, повз шлагбаум на в'їзді до заводу і вже була на ганку контори, коли з села вигулькнув на мотоциклі дільничий. Хвацько розвернувшись, він зник слідом за жінкою в дверях* (В.Дрозд)).

Аналогічні семантичні процеси супроводжують деривацію десубстантивів *ключкувати* "тікаючи, навмисне кидатися в різні сторони, щоб заплутати сліди (про зайця, лисицю та ін.)", *пилять* "безперервно дошкуляти кому-небудь причіпками, повчаннями, дорікати чимось", "граючи на музичному інструменті, переважно смичковому, видобувати з нього різні, негармонійні звуки", *цвяхувати* "прикрашувати, оздоблювати бляшками" та ін. "Метафоричне словотворення дієслів від найменувань знарядь і засобів дії ґрунтується здебільшого на функціональному компоненті мотивувальної семантики" [2,207].

Малою кількістю суфіксів, які використовуються для творення похідних, репрезентований вербальний блок. Словотвір дієслів із СЗ "діяти за допомогою того, що названо твірним" представлений такими суфіксами: **ува(ти)** (*боронувати, кайлувати, культивувати, маркірувати* та ін.) – всього 22 деривати. За допомогою суфікса **-и(ти)** утворено 16 вербативів (*борознити, буравити, косити, лопатити, ралити* та ін.). За допомогою суфікса **-а(ти)** утворено дієслово *сапати*, а суфікса **-ан-(и)ти)** – *плуганити*.

Таким чином, дієслова, утворені від назв знарядь праці, представлені єдиним словотвірним значенням "діяти за допомогою того, що названо твірним" та утворюються за допомогою суфіксів **-ува(ти), -и(ти), -а(ти), -ан-(и)ти).**

Список використаної літератури

1. Балог В.О. Галузева лексика в Словнику української мови в 11 томах (1970–1980 рр.) (семантичний та стилістичний аспекти): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / НАН України; Інститут української мови / Балог Валентина Олександрівна. – К., 2003. – 16с.
2. Валюх З.О. Словотвірна парадигматика іменника в українській мові / Зоя Валюх. – Київ – Полтава: АСМІ, 2005. – 356с.
3. Карпинская Е.В. Тенденции формирования наименований орудий производства / Е.В.Карпинская // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – С.52-62.
4. Макухина Е.А. Словообразовательная семантика сложных существительных – "орудий действия" / Е.А.Макухина //Семасіологія і словотвір: збірник наукових праць. – К.: Наукова думка, 1989. – С.171-175.
5. Осередько О.М. Походження і спосіб творення української сільськогосподарської лексики (назви знарядь і їх частин) / О.М.Осередько // Вісник Київського ун-ту– Серія філолог. та журналістики. – № 6. – Київ: Вид-во Київ.держ.ун-ту, 1964. – С.62-67.
6. Пазяк О.М. Названия сельскохозяйственних орудий в украинском языке: автореф. дис. …канд. филол. наук / Пазяк Ольга Михайлівна. – К., 1969. – 19 с.
7. Словник української мови: В 11-ти тт. – К.: Наукова думка, 1970-1978.
8. Сніжко Н. Предметно-виробнича лексика в лексикографічних працях Є.Тимченка / Наталія Сніжко // Українська історична та діалектна лексика. – Львів, 1996. – Вип.3. – С.137-141.
9. Сніжко Н.В. Моделювання динаміки системно-структурних відношень українських назв знарядь праці: дис. … канд. філол. наук / Сніжко Наталія Володимирівна. – К., 1990. – 214с. – Бібліогр.: с.192-205.
10. Ташпулатова И. Словообразовательная категория орудия действия в современном русском языке / И.Ташпулатова // Актуальные проблемы русского словообразования: Сборник научных статей. – Ташкент: Укитувчи, 1985. – С.229-233.

11. Тубол Н.А. Структурно-семантические особенности сложных наименований сельскохозяйственных орудий, машин и механизмов в современном русском языке / Н.А.Тубол // Система і структура східнослов'янських мов: збірник наукових праць. – К., 1998. – С.100-103.
12. Чепіга І.П. Будівельна лексика староукраїнської мови (загальні поняття, будівельні матеріали, первинна обробка дерева, знаряддя праці) / І.П.Чепіга // Мовознавство. – 1982. –№ 2. – С.51–61.
13. Янценецкая М.Н. Семантические вопросы русского словообразования. Значение производящего слова / М.Н.Янценецкая. – Томск, 1991. – 271с.

Анотація. *У статті охарактеризовано погляди науковців на досліджувану групу твірних та проаналізовано вербативи, утворені від знарядь праці, та способи і засоби їх творення.*
Ключові слова: *знаряддя праці, вербатив, дериват, твірна лексема, вербальний блок.*

Summary. *In the article the views of scientists on the researched problems are characterized and verbs, which were created from the names of instruments and methods of their creation are analyzed.*
Key words: *instruments, verbs, derivative, derivative lexeme, verbal block.*

УДК 81 - 25

Бибик С.П.

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ "РОЗМОВНІСТЬ" ТА "ОПОВІДНІСТЬ" У ПРОЗОВІЙ МОВІ

Стилістичне значення "розмовність" є одним із стрижневих у літературно-мовній текстовій комунікації. Воно – маркер розмовно-побутового, повсякденного спілкування. Розмовність є синонімом доступності, простоти, емоційності словесного оформлення мови в її естетичних, публіцистично-ораторських, газетно-журнальних тощо проявах. Одиниця мови як носій розмовності несе на собі "тягар" функціонально-стильової та соціально оцінної характеристики, що по-різному модифікується у тих чи тих мовно-естетичних текстових умовах, співвідносних з часово-просторовою динамікою літературної мови.

До того ж, такі комплексні ознаки розмовності, як звукова форма, спонтанність, ситуативність, непублічність, неофіційність, діалогічність, знаходять вираження в усних формах розмовної літературної мови, у стилізованих писемних текстах.

Розмовність – історико-мовний, стилістичний та культуромовний феномен.

Основними опозиційними відношеннями, в яких виявляється зміст розмовності, є відношення *розмовне – писемне* (*усне – писемне*), *книжне –розмовне*, *розмовне – художнє*, *розмовне – публіцистичне*, *розмовне – професійне*. Кожного разу, коли ми визначаємо стилістичний (естетичний) феномен, виражальні явища, колорит розмовності у тому чи тому тексті (писемному чи усному), ми відзначаємо п а р а д и г м а т и ч н і з в' я з к и стилістичних систем, коли одним із відправників стає розмовний стиль літературної мови, що існує як відкритий динамічний, історично змінний конструкт з певними комплексними ознаками, з певним наповненням компонентів [про історіографію дослідження української розмовної літературної мови див. 12, 279-304].

Як зазначено вище, опозиція *розмовне – художнє* передбачає певний кут зору на проблему вираження колоритів розмовного стилю в літературному прозовому тексті. Оскільки йдеться про літературну мову, то відразу постає потреба в окресленні поняття *норма* щодо художнього твору.

Питання про "норму" у прозовому тексті, як взагалі в художній мові, не розв'язується з позиції "правильно" – "неправильно". Воно вміщується у ланцюжок співвідношень "норма літературної мови" – "норма мови художньої літератури" –" індивідуальний художній стиль". Приймаючи те, що художній стиль перебуває так би мовити на периферії функціонально-стилістичної структури літературної мови, можна стверджувати про **широту мовної норми в художній прозі**, яка ґрунтується не на стандартах літературно-мовного вживання, а на проявах життя національної мови, на мовно-естетичних засадах образного художнього мислення. Свого часу В.В.Виноградов це визначив як "двоплановість" мови художньої літератури, що виражається в її віднесеності, з одного боку, до "загальної" мови та спрямування її, з іншого боку, до "символічної структури літературно-художнього твору в цілому" [1, 215].